

FRANCE CUKJATI

Ob knjigi »Slovenske podobe zla«

Najprej nekaj odstavkov iz knjige *Slovenske podobe zla*, ki jo je spomladi 2018 izdala Celjska Mohorjeva družba.

PO POTI ZLA; Slovenske podobe zla; V času NOB (str. 49s.)

23. novembra 1943 so partizani napadli Grahovo, kjer je v goreči hiši končal tudi znan slovenski pesnik France Balantič. Vaški veljak in lesni trgovec je kasneje povedal: »Ob napadu se je šestnajstletni fant z Blok skril na naš skedenj. Ko je bilo napada konec, je zapustil skrivališče in se napotil po stopnicah v našo hišo. Ravno takrat se je po vasi sprehajal Daki in ga zagledal. Poklical ga je k sebi. Nekaj se je pogovarjal, nato pa z roko pokazal, naj prime žico, ki je ležala na cesti. Bila je pod napetostjo in ko jo je pobič zagrabil, ga je začelo metati. Oficir ga je nekaj časa gledal in se smejal, potem pa počasi izvlekel pištolo in ga ustrelil.«

Anton Šebenik, ki je bil vrnjen s Koroške, takole opiše dogodek iz Šentvida: »Nekdo iz Šmartnega, tam od Gorjanca proti Dobrovi, s katerim sva skupaj krave pasla in se zato dobro poznala, in je bil v partizanih, mi je rekel: ‚Veš, Tone, ko sem pa domačine pobijal, me je pa stisnilo pri srcu.‘ Je rekel: ‚Veš, jaz sem jih ogromno pobil!‘

O nekem sosedu Lojzetu, ki je bil doma nasproti gostilne Rotar, kjer je doma tudi moja svakinja, mi je pa rekel: ‚Tone, to je bil tako zagrizen domobranec, pa je imel dobrih šestnajst let!‘ Pravi: ‚Sem ga v kleti privezal. Potem sem pa dal kovaške klešče v ogenj,‘ bil je namreč kovač, ‚tako da so bile žareče in sem mu vsa jajca in ta malega sežgal, da je rjul.‘«

IZVOR IN BISTVO ZLA; Iz človekovih globin; Dobro in zlo (str. 89n.)

/.../ Tomaž Akvinski (1225–1274) poudarja, da zlo samo po sebi (samo zase) niti ne obstaja. Ni mogoče, da bi nekdo deloval in počel neko zlo, razen takrat, ko zasleduje nekaj dobrega. Čisto zlo ne more biti namerno, pač pa se lahko zgodi samo mimo namena. Slabe stvari (slabe odločitve) sicer obstajajo, vendar nasprotujejo osnovni usmeritvi človekove prirojenosti. Človekova prirojenost stremlji k dobremu. Podobno je razmišljal že Sokrat (470–399 pred Kristusom): »Vsi, ki počnejo grde in slabe stvari, to počnejo nenamerno.«

/.../ Tak odgovor je primeren za obrazložitev slabih posledic dejanj, ki so bila načrtovana za doseg dobrih ciljev. A kaj s tistimi dejanji, ki so sledila načrtovanemu slabemu cilju? Na primer »razčlovečenju« ali likvidaciji celega naroda ali celega družbenega razreda? Kaj z zlom, ki ni služilo nobenemu drugemu cilju in je bilo očitno namenjeno samemu sebi? Kako razložiti trpinčenje žrtev, ki so že bile ustrahovane in razčlovečene, čez nekaj ur ali dni pa so bile zagotovo pobite? Je bilo zlo, ko je rabelj ubijal svojo žrtev tako, da je umirala ure in dneve, nenačrtovana posledica dobrega cilja? Ne! Bila je predvidena, zaželena in celo načrtovana posledica slabega cilja!

/.../ Zlo, kot ga skušamo razumeti, izhaja torej iz istih globin kot »bogopodobnost«. Dobro in zlo imata na nek način isto izhodišče. V obeh primerih gre za željo »biti kakor bog«. V primeru dobrega želi človek posnemati Boga, kot se je razodel v Jezusu: v dobroti, pravičnosti in brezpogojni ljubezni. Boga sprejema vdano in hvaležno, tako da lahko reče s svetim Pavlom: »Ne živim več jaz, ampak Kristus živi v meni!« (Gal 2,20)

V drugem primeru pa človek hoče »biti kakor bog« tako, da Bogu odločno nasprotuje in svoj upor dokaže s tem, da drugim povzroča bolečino, krivico in brezpogojno sovraštvo. Boga izžene iz svojih osebnih globin, v katere se naseli poosebljeno nasprotje Boga. Človek se tako spremeni, da ga drugi ne prepoznajo več. Tako, da lahko reče: »Ne živim več jaz, ampak v meni živi nekdo, ki je nasprotje Boga!«

Ob živih izkušnjah zla dvajsetega stoletja se upravičeno sprašujemo, ali je ta opis res samo »slikovita« prisposoda izvora zla.

POSLEDICE ZA ČLOVEKA; Posledice za povzročitelja; Podobe izvajalcev zla (str. 153s.)

Biserka Karnež Gerjak je zbrala spomine likovne umetnice Marte Jakopič Kunaver, ki je po koncu druge svetovne vojne izgubila tri brate, vrnjene iz Vetrinja in pobite neznano kje. Takole piše:

»Kar je ostalo nepozabnega v spominu, je tudi to, da so jim v hišo po vojni naselili veliko strank. Po njihovi tragediji (tragediji Martine družine) se je začela strašna tragedija družine, ki je stanovala v prvem nadstropju nad njimi: ‚Njihov 15-letni sin, partizan, je bil prisiljen streljati vrnjene iz Vetrinja. Potem je hodil okrog, kot bi se mu sanjalo – kolikor ni bil alkoholiziran. Posledice teh dejanj so bile strašne travme, ki smo jih občutili vsi v hiši in bližnji okolici. V ‚jurišantskih napadih‘, ki so se vrstili noč za nočjo, je zverinsko vpil in razbil vse, kar mu je prišlo pod roke. Ko mu je njegova družina preprečila vstop v hišo, je ruval na vrtu kamenje in okrasne skale in jih metal v okna, tudi naša. Klicali smo na pomoč in čakali, da se je utrudil in pomiril.‘

Trpljenje celotne hiše se je končalo še z veliko hujšo tragedijo. Fant se je kasneje poročil in imel dva otroka, dojenčka in enega leto dni starejšega. Ko je od njega zbežala žena, jima je polomil roke in noge in ju vrgel v Savo, njega pa so odpeljali v umobolnico.«

POSLEDICE ZA ČLOVEKA; Posledice za povzročitelja; Razumeti povzročitelja zla (str. 160n.)

/.../ Po Freudu srečujemo v življenju in v psihoanalitični praksi dve vrsti zla: prvo, s katerim je povzročitelj v konfliktu, in drugo, s katerim se povzročitelj identificira. /.../ Görres dodaja še tretji primer, ko človek sicer ne soglaša z zlom, ampak se mu vseeno preda. Resigniran pred močjo zla si enostavno govori: Takšen pač sem! /.../

Ko se povprečni ljudje srečajo z nikoli doslej vidnim krvavim divjaštvom revolucionarne orgije, so preprosto osupli in zmedeni. Nekatere od njih pa ta proces pritegne, predvsem če je zlo ideolo-

ško »opravičeno« in oblastno »uzakonjeno«. To je nova kadrovska baza bodočih izvajalcev revolucionarnega zla. Ko jih vodstvo pelje skozi krvavi krst zločina, se ujamejo v zločinsko grozodejstvo, iz katerega ni več izhoda. Nikoli več se ne bodo mogli pomiriti s sovražnikom in nikoli več s svojo vestjo. Raje se ji odpovedo. Vsaka vest bi bila neznosno breme, zato ukaz in željo partije sprejemajo za svojo vest. Prodali so jo, z njo pa tudi svoj mir, svoj jaz in svojo svobodo. Kot bomo videli kasneje, je pot iz te ujetosti težka in ne vedno uspešna.

Poleg ozkega kroga komunističnega vodstva, ki je zasnovalo, organiziralo in vodilo revolucionarno zlo, smo torej imeli tudi veliko rabljev, ki so se na svoj odnos do povzročene zla različno odzivali. Le redki posamezniki so bili sposobni svoj zločin priznati, se ga zavedati in ga »predelati«. Večina je še vedno ujeta v svoj notranji konflikt ter v prisego zlu in molku. Svoje podzavestno breme mnogi skušajo omiliti z ideologijo laži, ki je v času revolucije opravičevala celo »satansko« razsežnost zla, in s preprosto floskulo: »Bili so pač taki časi!«

Kako je že rekel Milan Kučan, ki ga v Jančarjevem zborniku *Temna stran meseca* navaja Ive A. Stanič? »Če je šlo za uporabo izjemnih revolucionarnih sredstev, sredstev revolucionarne prisile, so bile one v takratnem času opravičljive. Prav je, da so bile uporabljene, bili so razlogi za to in jih zato danes ni treba opravičevati.«

POSLEDICE ZA DRŽAVO; Ugrabljena država; Ugrabljeno gospodarstvo (str. 245n.)

Ugrabitev gospodarstva takoj po koncu vojne leta 1945 je potekala brezobzirno in revolucionarno zaletavo. Komunistični režim je vse industrialce in podjetnike razlastil, pobil ali izgnal. Vodenje podržavljenih tovarn so prevzeli neizobraženi in večinoma nesposobni ljudje, ki se glede delovnih navad, poštenosti in odgovornosti niso ravno odlikovali. Režim je s trdo roko uveljavljal socializem in Udba je grobo preganjala vsakogar, ki je samo pomislil na kakšno bolj samostojno in odgovorno podjetništvo.

Obenem so komunisti zase in za svoje sorodnike ter režimske privržence dobro poskrbeli. Polastili so se hiš in stanovanj pobitih ali izgnanih »notranjih sovražnikov«, kradli podržavljeno premoženje, ga izkoriščali, kot da je njihova lastnina, ter skrbeli zanj, kot da gre za lastnino neznanega tujca. Ker so direktorje državnih podjetij kadrovali samo iz svojih vrst, se je ta najslabša možna »poslovna etika« prenašala na raven vodenja podjetij.

Zelo hitro se je pokazalo, da je socialistično gospodarstvo obsojeno na neuspeh. Da bi komunistična oblast prebila ekonomsko blokado in si zagotovila stalna sredstva za lastno delovanje, pa tudi za lastno razkošje, svoje trgovine, šolanje svojih otrok v tujini ter kopičenje bogastva v tujih bankah, je uporabila Udbo za organizacijo »vzporedne ekonomije«, pri kateri je imel največ zaslug finančnik Udbe Niko Kavčič (1915–2011). On je tudi kot direktor Ljubljanske banke, predhodnice NLB, botroval prvemu »pobalinskemu« izčrpavanju nacionalne banke s fiktivno zavarovanimi krediti, ki so se – kot očitno že utečena praksa – nadaljevali še dolgo po osamosvojitvi.

/.../ Glede na to, da je bila Udba oziroma SDV neposreden kadrovski bazen, iz katerega je komunistična oblast – po osamosvojitvi pa veriga levih vlad – nabirala vodstveni kader za državna podjetja, je seveda razumljivo, da se je poslovna morala izčrpavanja in neodgovornosti nadaljevala ali celo okrepla. Nadaljevalo se je tudi priskledništvo in ohranjanje omrežja, ki pa se je zaradi pomanjkanja državnega gospodarstva začelo ožiti in zapirati.

Malo je državnih podjetij, ki so dobro delovala, ker so na odgovorna mesta »pomotoma« prišli tradicionalno pošteni in odgovorni ljudje. Ta podjetja predstavljajo vabo za vse tiste člane omrežja, ki še niso prišli na svoj račun, a imajo občutek, da tudi njim pripada kos pogače, ki vse bolj kopni. Zato takšna zavzetost »nacionalnega interesa« in takšno nasprotovanje umiku države iz gospodarstva. Vse preveč je »gospodarstvenikov«, ki znajo voditi le donosna in dobro urejena podjetja, dokler jih seveda ne pripeljejo v bankrot.

/.../ Državna podjetja, banke, šolstvo, zdravstvo, agencije, inštituti itn. ter razbohotena državna birokracija so kot morje, v

katerem ugodno plava omrežje velikih in množica malih zajedavcev. Povezuje jih ne le medsebojna korist, ampak tudi miselnost in poslovna »moral«, podedovana iz komunizma. Ne gre samo za drobne koristi, ampak tudi za megalomanska finančna izčrpavanja države.

Kakršnakoli privatizacija državnih podjetij, bank, zdravstva, šolstva itn. pomeni oženje ali celo izsušitev tega morja, ki ni le vir nezakonitega bogatenja, ampak tudi morje ugodnih možnosti zaposlovanja in poklicne kariere, s katerimi ti »ugrabitelji« vabijo in nagrajujejo svoje (politične) privržence ter jih priklenejo nase.

Negovanje »nacionalnega interesa« in nasprotovanje vsakršni privatizaciji nima torej samo svoj »zakaj«, ampak tudi svoj jasni »zato«!

POT OZDRAVLJENJA; Pot ozdravljenja povzročitelja; Ozdravljenje (str. 361s.)

/.../ Pri ljudeh, ki ne bežijo pred spominom na svojo preteklost in so sposobni soočiti se s svojimi zločini, se na poti priznanja in kesanja pojavi samodejna pripravljenoost na pravično kazen, ki jim pomeni celo olajšanje krivde. Če ne gredo skozi sodni postopek, si včasih sami podzavestno naložijo kazen (celo na pretresljiv način).

Dunajski psihiater Viktor E. Frankl je v knjigi *Volja do smisla* opisal naslednji dogodek v nekem ameriškem zaporu:

»Ko sem govoril jetnikom v San Quentinu, so mi ti potem zatrjevali, kako so takrat po svoje prvič začutili, da jih kdo resnično razume. Pa nisem naredil nič tako izrednega. Nisem jim ponujal, da bi poceni ušli občutku krivde, češ da so žrtve bioloških, psiholoških ali socioloških vplivov okolja. Ravno tako jih nisem imel za nemočne lutke na bojišču, kjer se spopadajo ono, jaz in nadjaz. Nisem jim priskrbel alibija. Nisem jih rešil krivde. S svojo razlago jim krivde nisem vzel s pleč. Jemal sem jih kot vedno enake. Izvedeli so za človekovo posebno pravico, da postane kriv – in za njegovo odgovornost, da premaga krivdo.«

Frankl nato razmišlja: »Človek ima pravico, da velja za krivega in je kaznovan. Ko enkrat ravnamo s človekom kot z žrtvijo okoliščin

in njihovih vplivov, ga ne samo nehamo obravnavati kot človeško bitje, ampak tudi ohromimo njegovo voljo, da bi se spremenil.«

Za slovenske povzročitelje zla je značilno, da so si sami ustvarili sistem zapriseženega molka o grozotah totalitarnega zla in dosegli popolno blokado sodnega pregona zločina, ki ne zastara. Najprej so pobite žrtve zazidali, da ne bi resnica prišla na dan, nato pa so si »zazidali« še svoj edini izhod v svobodo, v priznanje, kesanje in ozdravljenje. Onemogočili so si proces priznanja, za kesanje nimajo moči, blokiran je tudi kakršenkoli sodni postopek, ki bi se končal vsaj s simbolno kaznijo. So in očitno bodo še naprej ujeti v železne spone zla. Ob njih pa je ujeta tudi celotna slovenska družba. Vsak, ki je ujet v svoja pretekla krivična dejanja, je namreč obsojen na to, da jih bo zavestno ali nezavedno nadaljeval.

Grški filozof Sokrat je že v četrtem stoletju pred Kristusom govoril o zdravilni moči priznanja krivde: »Če pa kdo že stori krivico, bodi on sam, bodi kdo drug, ki mu je pri srcu, mora prostovoljno oditi tja, kjer mu bo čim prej odmerjena kazen, to je k sodniku, tako rekoč kakor k zdravniku, da mu bolezen krivičnosti ne zastara in ne zaseje neozdravljivega raka v dušo. ... Krivice namreč ne smemo prikrivati, treba jo je privleči na dan, da krivec prejme kazen ter ozdravi. Da, človek mora prisiliti sam sebe in druge, da se ne vdajo malosrčnosti, marveč da zaprtih oči in pogumno vzdrže kakor pod kirurgovim nožem in žgalom ter se ne menijo za bolečine, v upanju, da bodo dosegli to lepo in to dobro. Če si torej zagrešil krivico, vredno biča, se daj prebičati! Če zaslužiš ječo, se daj zapreti, če globo, plačaj! Če izgon, odidi na tuje! Če smrt, umri! Zmeraj pa nastopaj kot prvi tožnik sam zoper sebe ...«

***

Knjiga *Slovenske podobe zla* skuša prodreti v skrivnost zla, razumeti njegove vzroke in posledice za človeka in celotno družbo. Gre tudi za pot ozdravljenja, pot osvoboditve od zla in njegovih posledic.

Neka večja terapevtska skupina si je zadala nalogo, da člani med poletjem preberejo knjigo in zapišejo svoje vtise in razmišljanja. Gre za generacijo vnukov s pretežno visoko izobrazbo. Njihovi različni kritični odzivi predstavljajo splošne odzive različnih bralcev, ki so se ali se bodo prebili skozi celotno knjigo. Že tu je vredno odgovoriti na njihove sedanje in bodoče pomisleke. Nekako grobo jih lahko razdelimo v tri skupine:

1. Knjiga odkriva pretresljivo in doslej zamolčano plat zgodovine.
2. Moti pa pristranskost, saj je tudi druga stran povzročala zločine.
3. Vpletanje Boga, Božjih zapovedi in hudiča me moti.

1. Večina, ki so se na knjigo odzvali, ve za množične povojne poboje, a bestialnost posameznih dejanj, o katerih govori knjiga, jih je globoko pretresla. Nekateri ob tem navajajo tudi zgodbe svojih starih staršev ter njihovo težavo o svojih doživetjih govoriti svojim vnukom. Knjiga jih sili v razmišljanje tudi zato, ker jih sooča z dosedanjo uradno (šolsko) zgodovino in pravljlično podobo o narodnoosvobodilni borbi ter vzpostavitvi socializma ter bratstva in enotnosti.

Konflikt »revizionizma« polpretekle zgodovine še vedno traja, ker je izvor tega konflikta še vedno prisoten. Uradna režimska zgodovina svojo razlago zgodovinskih dejstev utemelji na predhodni ideologiji oziroma domišljijško oblikovanim svetovnim nazorom, namesto da bi svetovni nazor temeljil na zgodovinskih dejstvih oziroma na resničnosti. Interpretacijo resnice so prirejali ideologiji, namesto da bi svoj nazor prirejali resnici.

Ker je bila najprej zabetonirana Marx-Engelsova oziroma Leninova »modrost«, da kapitalizmu nujno sledi komunizem, v katerem ne bo več zasebne lastnine, vere v Boga in družine, in da mora avantgarda z revolucionarnim terorjem pospešiti to evolucijo in odločno odstraniti izkoriščevalski razred ter vse nasprotnike revolucije, je v skladu s tem nazorom tudi slovenska uradna zgodovina interpretirala zgodovinska dejstva, kot so bili množični pobji

civilistov in vojnih ujetnikov. Po njihovo je torej šlo za pravično kaznovanje »izdajalcev«, »kolaborantov« in »kontrarevolucionarjev« tudi v primerih, s katerimi se ta knjiga ukvarja. To je v primerih tiste bestialnosti, ki tudi za samo revolucijo in izvajalce zla nima nobenega razumljivega in smiselnega pomena.

Knjiga pa izhaja z druge strani. Resnična dejanja najprej sprejme kot resnico, nato pa išče vzroke in okoliščine, »kako se je moglo to zgoditi«. Bralcu skuša ponuditi logične odgovore, a mu ob tem želi pustiti dovolj svobode za dodelavo lastnega svetovnega nazora. Nobenega realno mogočega odgovora ne želi že v načelu zavreči, celo hudiča in satanizem ne. Z Marx-Engelsovo teorijo o naravni (ali »pospešeni«) zgodovinski evoluciji v komunizmu in o nujnem izumrtju (»iztrebljanju«) zaostalih razredov in narodov se knjiga ukvarja le kot z okoliščino, ki je razbohotenje zla olajšala oziroma omogočila.

2. Nekdo je zapisal: »Ne morem mimo občutka, da je avtor pristranski, da je advokat – branilec nasprotne strani partizanov in to stran predstavlja kot popolnoma nedolžno, kot žrtev komunizma.«

Knjiga je posvečena razmišljanju o tistem zlu, ki izhaja iz posameznega človeka kot človeka, ne glede na to, kateri politični opciji pripada. Na več mestih poudarja, da je takšne primere zla lahko najdemo v različnih časih, pri različnih narodih in na različnih političnih straneh. Kot izhodišče bi morda lahko vzeli tudi dejanja rabljev pri sežiganju čarovnic, jakobince v francoski revoluciji, kapote v nacističnih taboriščih, domobrance pri poboju ujetih partizanov itn. A nikjer in nikdar v zgodovini nismo imeli toliko primerov hudobije kot v komunistični revoluciji prejšnjega stoletja. Taka koncentracija in taka intenzivnost zla je idealno izhodišče za tovrstno raziskavo, saj gre za zlo, ki je še živo v zgodovinskem spominu naroda, pa tudi njegove posledice so še kako prisotne.

Domobranci niso gradili na ideologiji vnaprejšnjega sovraštva. Bestialnost ni bila sistematično vgrajena v njihove zločine. Niso imeli koncentracijskih taborišč in niso izvajali množičnih pomorov celih družin in ujetnikov.

Knjiga se ne ukvarja s statistiko in analizo strategije sprtih strani, ampak z obnašanjem posameznika v vrenju revolucije in državljanske vojne. Zdi se, da je prav komunistična revolucija že v Sovjetski zvezi in nato tudi v Sloveniji ustvarila idealno okolje za spodbujanje in razbohotenje tako izrazitega zla, ki ga težko najdemo v vsej človeški zgodovini.

3. Nekdo je zapisal: »Cukjati ima Boga, jaz ga nimam. Knjiga g. Cukjatija je napisana v jeziku njegovih somišljenikov in zato drugega, mojega, brega ne bo pogosto dosegel.«

Pri iskanju razumevanja zla, to je teorije o zlu, se knjiga kritično ukvarja tako s teorijami posameznih teologov kot tudi ateističnih filozofov in psihoanalitikov. Če bi kot avtor že vnaprej izključil Boga, bi zapadel v najbolj razširjeno sodobno napako, to je v scientizem, ki tiste resničnosti, ki nosi v sebi globoko religiozno razsežnost, ne more razumeti v vsej njeni razsežnosti.

To, kar se je dogajalo v prejšnjem stoletju, težko ali sploh ne razumemo brez upoštevanja religiozne razsežnosti človeka kot človeka. Predvsem, kako so povzročitelji povzročali zlo in kako so prenašali posledice svojih dejanj. Pa tudi, kako so se žrtve odzivale na zlo in kako so obvladovale njegove posledice. Kako naj razumemo angažiranje tako ogromnih človeških naporov za povzročanje tako neizmerljive količine trpljenja – od sovjetskih gulagov in nacističnih taborišč do brezen Kočevskega roga – za rezultate, ki so nepomembni in celo v sramoto vsej človeški zgodovini?

Vsako analitično razmišljanje je tudi odsev avtorjevega širšega znanja in izkušenj. Če epidemijo hemoragične mrzlice v Kongu analizira in o njej razmišlja zdravnik, ne more mimo omembe in upoštevanja virusa ebole. Če o revolucionarnem peklu prejšnjega stoletja razmišlja veren avtor, ne more mimo pojma Boga. Svetovni nazor, ki že vnaprej zanika obstoj Boga, ostaja pred najglobljo skrivnostjo življenja slep in gluha.

Ob koncu večernega pogovora s terapevtsko skupino je nekdo rekel: »Jaz sem vnuk enega od takih, ki jih opisujete. Moj ded je vse noči blodil, pil, pretepal svoje otroke ... Nikoli ni pravil, kaj je takrat počel. Le slutili smo. To me bremeni, to me tišči, kaj naj naredim? ...«

Le zavedati se je treba in govoriti. Tudi javno. Spoznati in predelati to žalostno zgodovino naroda in lastne družine. Ne prelagajte še vi bremena na svoje potomce. ... In potem je pogovor še trajal in trajal.